

יחסי ישראל-טורקיה: אתגרים מרכזיים

26.05.2024 | נועה לזימי written by

פתיח

מסמך זה נכתב במסגרת פרויקט ישראל 2.0, בהובלת פרופ' גבי סיבוני ופרופ' קובי מיכאל, ותחת הבקרה וההכוונה שלהם במסגרת אשכול בינ"ל ואזורי. במסגרת אשכול זה נדון בהרחבה במנעד סוגיות הקשורות ליחסי החוץ של ישראל, במעגל הקרוב הסובב אותה, במסגרת הסכמי אברהם ומדינות נוספות, וכן מול יתר מדינות העולם.

מבוא

מאז 7 באוקטובר, טורקיה הולכת ומקשיחה את עמדותיה כלפי ישראל באופן החורג מדפוסי ההתנהגות שאפיינו את הממשל הטורקי בתקופות מתיחות מול ישראל בעבר. ההחלטה הטורקית על ניתוק יחסי המסחר עם ישראל כאקט של סולידריות עם חמאס, ומתוך רצון לבנות את מעמדה במרחב, משקפת מעבר מדאיג מרטוריקה עוינת לפגיעה ממשית בקשרים הכלכליים בין המדינות. אומנם טורקיה הספיקה לחזור בה לאחר מכן מהטלת חרם גורף, ועדיין, מהלך מסוג זה מסמן עליית מדרגה משמעותית בקו האנטי-ישראלי שארדואן נוקט.

מאמר זה דן באתגרים שמדיניות החוץ הטורקית מציבה לישראל בשנים האחרונות, וביתר שאת מאז אירועי ה-7 באוקטובר. המאמר פותח בסקירה היסטורית קצרה של יחסי ישראל-טורקיה תוך ציון התפתחויות מרכזיות ביחסים בין השתיים. החלק השני סוקר שורה של מהלכים מדיניים שטורקיה מקדמת בזירות שונות ואשר בכוחם להרע את מצבה האסטרטגי של ישראל ולערער את היציבות במזרח התיכון. אלו כוללים את חיזוק החמאס והתערבות בניהול מלחמת "חרבות ברזל", הטלת חרם כלכלי על ישראל, בחישה מתמשכת במזרח ירושלים, וסיכול שיתוף פעולה בין ישראל לשכנותיה בתחום הגז. לבסוף, המאמר מנתח ומדגים את מגמת ההתרחקות של טורקיה מהמערב בשנים האחרונות, המתרחשת במקביל להידוק הקשרים עם גורמים אסלאמיסטיים.

יחסי ישראל-טורקיה: אבני דרך מרכזיות

במהלך השנים ידעו היחסים בין טורקיה לישראל עליות וירידות והושפעו רבות מההתפתחויות בזירה הפלסטינית, מלחצים שהופעלו על טורקיה מצד העולם הערבי וכן משינויים באופי המשטר. מסוף שנות ה-80, במשך כשני עשורים, הידקו המדינות את היחסים, בייחוד בתחומי הכלכלה והביטחון, וזאת חרף מתיחות מתמדת על רקע הסוגיה הפלסטינית. כך למשל, עד שנות ה-2000 המוקדמות ערכו ישראל וטורקיה אימונים ותרגילים צבאיים משותפים. אלא שמאז שהתמנה רג'פ טאיפ ארדואן לראש ממשלת טורקיה (2003) ובהמשך לנשיא (2014) החלו היחסים עם ישראל להידרדר בעקביות. ארדואן אימץ קו אנטי-ישראלי חריף והרבה לגנות את התנהלותה של ישראל במבצעים צבאיים בעזה וביו"ש, כאשר אירועי משט המרמרה היוו נקודת ציון בולטת.

המומנטום של "הסכמי אברהם" והכוח שזכתה לו ישראל מתוקפם דחפו את טורקיה לאמץ מדיניות פייסנית יותר כלפיה, במקביל לשינוי יחסי גם למדינות המפרץ ולמצרים. כך החל תהליך של חידוש הדיאלוג בין ירושלים לאנקרה.^[1] ברם, אווירת הפיוס לא נמשכה לאורך זמן. במלחמת "חרבות ברזל" הגיעו היחסים לשפל חדש בעקבות האשמת ארדואן את ישראל בפשעי מלחמה ועמידתו לצד החמאס. ככל שהגיעו תמונות מעזה, האופוזיציה הטורקית הקשתה עוד יותר על ארדואן לשמר יחסים תקינים עם ישראל, והעמדה הפרו-חמאסית שקודם לכן הוסוותה במידת מה משיקולים פרגמטיים הפכה גלויה וניצית.^[2]

חיזוק החמאס והתערבות בניהול מלחמת "חרבות ברזל"

מזה זמן רב טורקיה משמשת מוקד מרכזי לפעילות החמאס בחו"ל. אנקרה מסייעת לקידום מטרות הארגון בשורה של היבטים: הכלכלי, הצבאי, המדיני והאידיאולוגי. תמיכתה המקיפה אפשרה את התעצמותו, בייחוד הפיננסית, וכתוצאה מכך את הוצאתה לפועל של מתקפת הטרור ב-7 באוקטובר.^[3] הטבח שביצע חמאס ביישובי הדרום לא הביא לשינוי במדיניות הטורקית כלפי החמאס. אדרבה, טורקיה המשיכה בהידוק הקשרים עם הנהגת הארגון ורואה בו מועמד לגיטימי להנהגת האוכלוסייה הפלסטינית. לאחרונה אף הצהיר ארדואן בגאווה כי למעלה מ-1,000 פעילי חמאס מטופלים בבתי החולים ברחבי טורקיה, והצר על כך שהיוונים רואים בחמאס ארגון טרור ולא תנועת התנגדות.^[4]

על ידי ההתייצבות הבוטה לצד חמאס והקשחת הטון מול ישראל טורקיה חותרת לזכות בהשפעה רבה יותר בזירה הפלסטינית.^[5] את ההשפעה הזו היא מקווה להשיג באמצעות מעורבות בתיווך עסקת חטופים, ניסיונות להשפיע על מהלך המלחמה באופן החותר תחת אינטרסים ישראליים מובהקים, וכן על ידי הצעת יוזמות שנועדו לעצב את היום שאחרי בעזה. אף על פי שמאמציה עד כה לא נשאו פרי, והשפעתה נותרה מוגבלת, פעילותה תורמת במישרין או בעקיפין לשיפור יכולת העמידה של החמאס אל מול מאמצי ישראל להשמידו.

ביטוי אחד של המעורבות הטורקית הוא ניסיונותיה למלא תפקיד בתיווך עסקת חטופים.[6] הודעתה של קטר על בחינה מחדש של תפקידה כמתווכת יצרה חלון הזדמנויות עבור אנקרה למצב את עצמה כמתווכת אפשרית שתתפוס את מקומה. בימים שקדמו לכניסת צה"ל לרפיח דווח כי איסמעיל הנייה, ראש הלשכה המדינית של חמאס, נפגש עם ארדואן על מנת לשלב את טורקיה כמדינה מתווכת בעסקה מול ישראל. חמאס אף הציג דרישה כי טורקיה (ורוסיה) תהיה ערבה להסכם שייחתם. לאור קרבתה לחמאס, ובמידה שיופעל לחץ אמריקאי על קטר בכיוון, העתקה של הנהגת הארגון היושבת בקטר לטורקיה הינה בגדר תרחיש אפשרי שיעניק לברית שכרתה עם התנועה האסלאמיסטית חיזוק נוסף.

כמו כן, התנהלותה הכוחנית של טורקיה בסוגיית הסיוע ההומניטרי הנכנס לעזה הינה מקור לדאגה. אנקרה היא תורמת מרכזית לרצועת עזה; על פי הצהרתו של נשיא טורקיה מתחילת אפריל, טורקיה הספיקה להעביר לרצועה מזון, ציוד רפואי, מוצרי היגיינה, אוהלים, אמבולנסים, גנרטורים ועוד במשקל כולל של כ-45,000 טון.[7] בעקבות סירובה של ישראל לאפשר לטורקיה להנחית סיוע אווירי לרצועה, ארדואן קרא להגברת הלחץ הבינלאומי על ישראל כדי להבטיח את ההגדלה של מספר משאיות הסיוע העוברות דרך מעבר רפיח לעזה.

אנקרה אינה מסתפקת בהשמעת קול מחאה. לאחרונה נערכים בטורקיה לשליחת משט סיוע הומניטרי לחופי עזה בהובלת "קואליציית משט החירות" (Freedom Flotilla Coalition) הכוללת ארגונים מ-12 מדינות שונות.[8] על היוזמה מפקח ארגון ה-IHH, שהוכרז על ידי ישראל כארגון טרור ב-2008 וזה שעמד מאחורי התקרית שחולל המשט הקודם שיצא מטורקיה ב-2010. אם לשפוט מהקו האנטי-ישראלי ההולך ומחריף של ארדואן, המהלך מתואם עם ממשלת טורקיה ומקבל את תמיכתה המלאה. אולם כעת היוזמה מתעכבת לאחר שרפובליקת גינאה ביסאו ביקשה להסיר את הדגל שלה מעל שתיים מהספינות, ככל הנראה בשל הלחץ שהופעל מצד ישראל וארה"ב.[9]

לבסוף, טורקיה מנסה לעצב את היום שאחרי בעזה. בחודשיים הראשונים למלחמה היא קראה לגבש הסדר ביטחוני שבו יוצבו כוחותיה בעזה וביו"ש בתום המלחמה.[10] הצעה זו באה על רקע היוזמה של כמה מדינות ערביות, ביניהן מצרים, להביא לסיום המלחמה ולהקמתה של מדינה פלסטינית, אם כי אלו התנגדו לנציגות טורקית בכוח הרב-לאומי המוצע.[11] התוכנית סוכלה ולא נשקלה ברצינות על ידי ארה"ב וישראל, אך היא ממחישה את ניסיונותיה של טורקיה לקבל דריסת רגל ומעמד משפיע יותר בזירה הפלסטינית.

הטלת חרם כלכלי על ישראל: פגיעה בענף הבנייה

עד פרוץ "חרבות ברזל" הייתה טורקיה אחת משותפות הסחר החשובות של ישראל.^[12] בין המדינות נחתמו הסכמי סחר הדדיים, המרכזיים בהם: הסכם על שיתוף פעולה כלכלי, שנחתם ב-1993, והסכם אזור סחר חופשי בין ישראל לטורקיה מ-1997.

בעשור האחרון ניכרה עלייה בהיקף הסחר ההדדי בין ישראל לטורקיה, כאשר הייבוא מהווה את הנתח המרכזי בעוד הייצוא שמר על רמה די קבועה (כ-2 מיליארד דולר בממוצע בשנה).^[13] בשנת 2022 עמד היקף הסחר על כ-9.2 מיליארד דולר, עלייה של כ-21% לעומת 2021, מתוכם כ-6.8 ייבוא של סחורות ושירותים.^[14]

לאורך השנים, שגרת המסחר בין טורקיה לישראל לא נפגעה גם בתקופות של משבר. עם זאת, בעקבות מלחמת "חרבות ברזל", בין היתר בשל לחצים פנימיים, החליט ארדואן לנקוט צעדים דרסטיים יותר מבעבר. באפריל 2024 הודיע משרד המסחר הטורקי על הגבלת ייצוא של 54 מוצרים לישראל, ביניהם מלט, פלדה, אלומיניום וחומרי הדברה כימיים. גורמים רשמיים בטורקיה הצהירו כי ההחלטה התקבלה בעקבות סירובה של ישראל לאפשר לטורקיה להצניח חבילות סיוע לרצועת עזה בדומה למדינות אחרות (ארה"ב, צרפת, גרמניה, ירדן), ועל רקע הימשכות הלחימה ללא הכרזה על הפסקת אש באופק.^[15]

במאי הגדילה טורקיה לעשות והודיעה על הקפאה מוחלטת של הסחר עם ישראל ^[16] ייבוא וייצוא כאחד.^[16] מאז הספיקה אנקרה לחזור בה מהטלת חרם גורף ולאפשר לספקים מקומיים להמשיך לייצא לישראל,^[17] ככל הנראה מתוך הבנה כי החרם פוגע בראש ובראשונה בכלכלה הטורקית, הנמצאת בשפל.

עם זאת, ככל שההגבלות תחודשנה במלואן, לחרם הכלכלי הטורקי עלולות להיות השלכות בעייתיות על ענף הבנייה בישראל.^[18] ענף זה נמצא בתקופה מאתגרת בשל המחסור בכוח אדם רב, כתוצאה מהשבתת פעילותם של כ-90,000 עובדי בניין פלסטינים משיקולים ביטחוניים. העצירה של ייבוא מוצרים חיוניים לענף כמו מלט, זכוכית ואלומיניום תגרור האטה משמעותית נוספת בקצב הבנייה, שכבר פחת במידה ניכרת בהשוואה לתקופה שקדמה למלחמה. הפסקת הייבוא מטורקיה אף תביא לעליית מחירי המוצרים הללו, כאשר העלויות הנוספות צפויות להיות מגולגלות על רוכשי הדירות.

בחישה מתמשכת במזרח ירושלים

בשנים האחרונות אנו עדים לנוכחות טורקית גוברת בירושלים; זו באה לידי ביטוי בכמה אופנים:^[19] ראשית, דגלי טורקיה מתנוססים בגאון במזרח העיר והפגנות פרו-טורקיות מתרחשות ברחבי הר הבית. שנית, מסעדות, חנויות אופנה ומרכזי תרבות טורקיים הפכו נפוצים במזרח העיר. כמו כן, אנקרה פועלת לחדור הן לממסד הדתי והן למערכת הפוליטית האסלאמית בעיר דרך בעלי בריתה הקרובים, השייח' ראאד סלאח, ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, והמופתי לשעבר של ירושלים, שייח' עכרמה סברי.

המאמצים הטורקיים מתרכזים באוכלוסייה המוסלמית בירושלים, בייחוד בהר הבית, בעיר העתיקה ובמזרח העיר. אנקרה מעבירה מיליוני דולרים מדי שנה לעמותות אסלאמיות, אחת

הבולטות שבהן היא "טיקה", שמובילה קו מוסלמי קיצוני. [20] באמצעות מימון פעילות חברתית-אזרחית, ובפרט פרויקטים להגנה ולחיזוק המורשת האסלאמית בירושלים, העמותה חותרת לקרב את הציבור המוסלמי לעמדותיה של טורקיה. [21] חרף הגדרתה כארגון לא-ממשלתי, העמותה מגובה על ידי ארדואן ומנוהלת על ידי מקורביו. היא נסגרה על ידי ישראל בשל מעורבותה במימון טרור, בין היתר בשל שיתוף הפעולה שלה עם ארגון הטרור IHH העומד מאחורי משט המרמרה.

בהתאם לתפיסתה את עצמה כממשיכת דרכה של האימפריה העות'מנית ומגינת אל-אקצא, אנקרה מגנה בפומבי כל שינוי בהר הבית שנעשה לטובת הצד היהודי, לרבות פסיקת בית המשפט, שבוטלה בהמשך, לאפשר ליהודים להתפלל בלחש במתחם. [22] במהלך המהומות שהתרחשו בהר במאי 2021 ארדואן אף התבטא בחריפות נגד כניסת כוחות המשטרה למסגד אל-אקצא ותיאר אותה כפלישה תוקפנית. [23]

במסווה של פעילות תיירותית ודתית, טורקיה חותרת לקבל אחיזה במסגדים בהר הבית ובאתרים קדושים נוספים, ויש לה חלק פעיל בהתססה ובהתגרות כלפי מבקרים לא-מוסלמים. [24] אנקרה נוהגת לשלוח עולי רגל במסווה של קבוצות "תיירים" מאורגנות להר הבית, שלא למטרת בילוי אלא כמפגן של כוח ונוכחות טורקית בעיר. [25] כך למשל, על פי תחקיר של "ישראל היום", גופים טורקיים שונים מימנו פרויקט הסעות שנועד להציף את הר הבית בעולי רגל מוסלמים, ביניהם אלפי פעילי הארגונים "מוראביטון" ו"מוראביטאת" (לפני שהוצאו מחוץ לחוק בספטמבר 2015), המזוהים עם הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית. [26]

אם כן, ניתן לראות כי המעורבות הטורקית נגועה במאמץ, הנטוע באידאולוגיה דתית וגאו-פוליטית, לשחרר את ירושלים והר הבית מידי ה"כיבוש" הישראלי. יש לשער כי הפיגוע שאירע לאחרונה, שבמהלכו נדקר לוחם מג"ב על ידי תייר טורקי (איש דת) בירושלים, [27] הינו ביטוי נוסף להשלכותיה החמורות של תופעה זו. את הגישה הטורקית לגבי הממד הטריטוריאלי של הסכסוך אפשר למצוא גם בהתייחסות לרצועת עזה כשטח מוסלמי הנמצא תחת מצור ישראלי, שיש להסירו בכוח.

סיכול שיתוף פעולה בין ישראל לשכנותיה בתחום הגז

טורקיה היא אחד מהשווקים הגדולים ביותר באזור לצריכת גז, ובדומה למצרים, ישראל וקפריסין, מעוניינת להפוך למרכז אנרגטי. בהיעדר משאבי דלק משלה, טורקיה תלויה באופן כמעט בלעדי בגז מיובא, ועל כן הגילויים של מרבצי הגז באגן המזרחי של הים התיכון בשנים האחרונות מספקים הזדמנות עבודה לגוון את מקורות אספקת הגז וכן להגדיל את הכנסותיה של הכלכלה הטורקית המקרטעת.

העובדה שלטורקיה תשתיות קיימות להעברת חלק מהגז לאירופה הפכה אותה למועמדת אטרקטיבית לייצוא גז מישראל. [28] עם זאת, שיקולים כלכליים ופוליטיים סיכלו את הוצאתה

לפועל של יוזמה מסוג זה. על רקע ההידרדרות ביחסים בשנים האחרונות, ולמורת רוחה של אנקרה, ישראל החלה לכוון מסגרת חדשה לשיתוף פעולה עם שכנותיה קפריסין ויוון.^[29] דוגמה בולטת לשיתוף הפעולה הזה היא פרויקט EastMed להקמת צינור גז טבעי שנועד לחבר ישירות את משאבי הגז הטבעי ממזרח אגן הים התיכון דרך קפריסין וכתרים ליוון היבשתית, וממנה לאיטליה ולחלקים נוספים באירופה.

ואולם, הפרויקט הגיע למבוי סתום, בין היתר בשל קשיים שמערימה אנקרה, הרוצה גם היא חלק בשלל הצפוי. לטענתה, המים הכלכליים של קפריסין שייכים לקפריסין הטורקית באותה מידה שהם שייכים לקפריסין היוונית (אף על פי שהראשונה אינה מוכרת על ידי הקהילייה הבינלאומית).^[30] משכך, טורקיה אינה מוכנה לאפשר את המעבר של צינור גז בשטחים שהיא טוענת לחזקה עליהם וכך פועלת לסכל כל תוכנית בין ישראל, יוון, קפריסין ומדינות אחרות שאינה כוללת גם אותה.

על רקע זה יש לראות את ההתערבות הצבאית של הטורקים בלוב בינואר 2020 במהלך מלחמת האזרחים השנייה. טורקיה סיפקה מל"טים, יועצים ואף לוחמים מקרב המורדים הסורים על מנת לסייע למיליציות המגינות על הממשל בטריפולי, שהוקם על ידי האו"ם, מפני ניסיונות הפלתו בידי ארגון הצבא הלאומי של לוב הפועל בתמיכת רוסיה, מצרים ואיחוד האמירויות.^[31] שרידות הממשל תחזק את הגורמים האסלאמיסטיים בלוב ותבטיח את חלוקת המים הכלכליים במזרח הים התיכון באופן המשרת אינטרסים טורקיים. חודשיים קודם לכן, בנובמבר 2019, חתמה טורקיה על מזכר הבנות עם ראש ממשלת לוב דאז, פאיז אל סראג', היוצר רצועה ימית המתחלקת בין שתי המדינות וחוסמת את החלק המזרחי של הים התיכון.^[32] ההסכם מפר את הוראות חוק הים שנחתם ב-1982, חוק שטורקיה התנגדה לו, והיה למעשה ניסיון של ארדואן לעצב את גבולות מזרח הים התיכון באופן שימנע ממדינות האזור, ובפרט יוון, קפריסין, מצרים וישראל, להקים קו להעברת גז ללא הסכמתה.

נסיגה מהמערב לצד קידום אסלאמיזם קיצוני

מהלכיה של טורקיה באזור ומול הקהילייה הבינלאומית כולה תורמים לערעור היציבות במזרח התיכון, וממקמים אותה כשחקן שספק אם ישראל יכולה להרשות לעצמה לטפח מולו קשרים של בעלת ברית אסטרטגית. יתרה מכך, מהלכיה והתקרבותה לציר הקיצוני מעמידים אותה בעמדה שעלולה לסכן באופן משמעותי את ביטחונה הלאומי של ישראל.

טורקיה רואה את עצמה כמנהיגה טבעית של העולם המוסלמי הסוני, בייחוד מאז עלייתה של מפלגת הצדק והפיתוח (AKP) בראשות ארדואן לשלטון בשנת 2003. נשיא טורקיה שואף להשיב לטורקיה את תפארתה ההיסטורית מהתקופה העות'מנית ולבנות אותה כמעצמת-על אזורית על בסיס סולידריות אסלאמית, ותוך השקעה רבה בבניית תעשייה ביטחונית ענפה.^[33] בחוגים מסוימים אף מושמעות קריאות לחדש את עידן הח'ליפות, ויש בכך משום קריאת תיגר על

המנהיגות הדתית של ערב הסעודית או על שאיפתה להוביל את האסלאם הסוני. כחלק מראייתה זו, טורקיה אף אינה מכירה בהגמוניה של חמש החברות הקבועות במועצת הביטחון באו"ם, וקוראת לרפורמה הנדרשת לדידה על רקע היעדרה של מדינה מוסלמית בהרכב המועצה.^[34]

בהתאם לחזונו ההגמוני של ארדואן למצב את טורקיה כנושאת הדגל של אחדות העולם המוסלמי, ובגרסאות מרחיקות לכת יותר כמקימת הח'ליפות האסלאמית הגדולה, ארדואן מוביל מדיניות אסלאמיסטית כוחנית. בזירה הביתית, נשיא טורקיה פועל לשחיקת המורשת החילונית שהותיר אחריו אטאטורק ולחיזוק מגמות אסלאמיזציה במערכות הפוליטית והחינוכית, וכן במרחב הציבורי כולו. בזירה העולמית, אנקרה ממשיכה בהידוק הקשרים עם מדינות וגורמים בציר האחים המוסלמים.

בעלת ברית מרכזית של אנקרה בהקשר הזה היא דוחא. חרף הבדלים באופי המשטר, התמיכה הנלהבת של טורקיה וקטר בתנועת האחים המוסלמים ובשלוחותיה במצרים וכן בחמאס ברצועת עזה יצרו קשר עמוק בין המדינות. טורקיה הקימה בסיס צבאי בקטר, והשתיים משתפות פעולה בתחום הביטחוני. הן אף נחלצו זו לעזרת זו בתקופות משבר; טורקיה סייעה לקטר בתקופת החרם של מדינות המפרץ, וקטר מצידה השיבה בהשקעות נדיבות בבנקים הטורקיים על מנת שאנקרה תוכל להתמודד עם איום הסנקציות האמריקאיות. במבצע "צוק איתן" חברו השתיים יחד כדי לקדם חלופה לתיווך המצרי, מהלך שנתמך על ידי ממשל אובמה אך נדחה על ידי ישראל, שהעדיפה את מצרים על פני שתי הפטרונות העיקריות של חמאס.^[35]

במקביל לתמיכה הטורקית בגורמי אסלאם קיצוני, ניתן לזהות מגמה של צינון היחסים מול ארה"ב ואירופה. למרות היותה חברה בנאט"ו, לרבות תרומתה הניכרת לתקציב ולסד"כ של הארגון, בשני העשורים האחרונים טורקיה הולכת ומתרחקת מהמערב. סימנים ראשונים להתרחקות נראו כבר ב-2003 עת סירבה טורקיה לאפשר לכוחות אמריקאים לעבור בשטחה בדרכם לעיראק.^[36] כעשור לאחר מכן, ארה"ב אף לא יכלה לסמוך באופן מלא על הסיוע הטורקי במאבק נגד דאע"ש. חרף חומרת האיום שנשקף לה בזמנו מהארגון הרצחני, טורקיה בחרה למקד את מרב מאמציה בניהול המערכה נגד המורדים הכורדים (PKK) בדרום מזרח טורקיה ובצפון עיראק.^[37] רק לאחר פיגוע הטרור הקטלני שהתרחש בשטחה, אירוע שגבה את חייהם של 31 אזרחים, החלה אנקרה להפגין נחישות רבה יותר להבסת דאע"ש בכך שהצטרפה לקואליציה בהובלת ארה"ב, ביצעה תקיפות אוויריות נגד יעדיו ואפשרה את השימוש בבסיס חיל האוויר שלה באינג'ירליק. עם זאת, המעורבות הטורקית נותרה מוגבלת, ומי שהפכו לבעלי בריתה של ארה"ב היו דווקא אויביה המרים של אנקרה – הכורדים המזוהים עם המפלגה הדמוקרטית המאוחדת בסוריה (PYD).

ככלל, סוגיית הכורדים מהווה סלע מחלוקת בין אנקרה וושינגטון.^[38] בעקבות פלישת הצבא

הטורקי לצפון מזרח סוריה באוקטובר 2019 הטיל ממשל טראמפ עיצומים כבדים על אנקרה.[39] המתח קיים גם מול ישראל, שבניגוד לארה"ב הביעה בפומבי את תמיכתה בעצמאות כורדיסטן העיראקית עת התקיים משאל העם בנושא בקרב המיעוט הכורדי בעיראק בספטמבר 2017. צעד זה גרר האשמות מצד טורקיה ואיראן כי עצמאות כורדיסטן תממש את חזון של ישראל ושל ארה"ב להקים את "ישראל השנייה" בעיראק.[40]

המתחים בין טורקיה לארה"ב החריפו כאשר ב-2019 החלה טורקיה לרכוש מערכות 400S- מרוסיה, בניגוד למדיניות החימוש הנהוגה בנאט"ו. הרכישה הכעיסה מאוד את וושינגטון וזו הענישה את טורקיה בכך שמנעה את מכירתם המתוכננת של מטוסי F-35 לאנקרה, ואף הטילה סנקציות נוספות על סוכנויות הרכש הטורקיות.^[41] על אף היות סוגיה זו אבן נגף ביחסים בין ארה"ב לטורקיה, נראה כי הצבא הטורקי נערך כעת לפריסת המערכת בגבול עיראק כחלק ממתקפה מתוכננת נגד ארגון המורדים הכורדים (PKK).

יחסים מתוחים נראים גם מול האיחוד האירופי סביב החסמים בפני הצטרפות טורקיה לאיחוד:^[42] אי ההכרה בקפריסין, הפרות של המרחב האווירי והימי של יוון, ופגיעה בחופש הביטוי וכן בזכויות המיעוט הכורדי בשטחה. יחד עם הונגריה, טורקיה אף הערימה קשיים על צירופה של שוודיה לברית נאט"ו, ובתחילה התנתה את הצטרפותה בהכנסתה של טורקיה כחברה לאיחוד האירופי.[43] לבסוף נעתרה טורקיה לבקשה, ככל הנראה הודות להבטחה האמריקאית למכור לה מטוסי F-16.[44] בהקשר זה יצוין כי בכל הנוגע למטוסי F-35, המדיניות האמריקאית נותרה בעינה בשל אי מוכנותה של אנקרה לוותר על המערכת הרוסית.

סיכום

הנוכחות הטורקית הגוברת במזרח הים התיכון מציבה אתגרים משמעותיים בפני ישראל ובעלות בריתה במערב. טורקיה של ארדואן מובילה קו אסלאמיסטי קיצוני ומבצעת מהלכים שמערערים את הסדר הקיים באזור, ופוגעים באינטרסים ישראלים חיוניים עד כדי גרימת נזק ממשי לביטחון מדינת ישראל.

בראש ובראשונה, התייצבותה של טורקיה לצד חמאס, ניסיונותיה לכפות את ישראל להישמע לדרישותיה בסוגיית הסיוע ההומניטרי לצד יוזמות אחרות שנועדו לתת לה דריסת רגל בעזה ביום שאחרי, מהווים מכשול לא מבוטל בדרך להשגת אחת ממטרות המלחמה המרכזיות שהגדירה ישראל והיא הכרעת החמאס. יחד עם הכרזתה חסרת התקדים על הפסקת קשרי המסחר עם ישראל, צעדים אלו ממקמים את טורקיה כמדינה עוינת המוכנה לדרדר את יחסיה מול ישראל, שעומה נהגה לשמור על יחסים תקינים חרף מתיחות סביב הסוגיה הפלסטינית, גם במחיר פגיעה קשה בכלכלתה הנמצאת בשפל.

עוד צריכה להדאיג את ישראל הבחישה הטורקית במזרח ירושלים, המתבטאת בהתססת

האוכלוסייה המוסלמית המקומית נגד ישראל ונעשית במקביל להחלשת המעמד של ירדן בכל הנוגע לאתרים הקדושים. ניסיונותיה של אנקרה לסכל שיתוף פעולה בין ישראל ליוון וקפריסין בתחום הגז, לצד הפגנת נוכחות צבאית בלוב ובמקומות אחרים, הם עדות נוספת לכך שאנקרה הפכה לגורם המערער את היציבות האזורית תוך פגיעה בריבונות של שכנותיה.

ההסלמה ביחסה של טורקיה לישראל מעוררת דאגה בייחוד בשל העובדה כי בניגוד לעבר, כעת טורקיה מוכנה לזנוח כמעט כליל פרגמטיזם וריאל-פוליטיק לטובת שיקולים אידאולוגיים ודעת קהל פנימית, מגמה שאם תמשיך עלולה להפוך אותה מיריבה לאויבת פעילה.^[45] איום זה מתעצם לנוכח אוזלת היד של ממשל ביידן ואי מוכנותו להפעיל את מנופי הלחץ הכבדים שברשותו על מנת לרסן את התנהלותה המסוכנת של טורקיה.

[1] חי איתן כהן ינרוג'ק, "כיצד נרמול היחסים עם טורקיה קרס ואיך ישראל נתפסת היום ברחוב הטורקי? איתן: המרכז לאסטרטגיה רבתי לישראל", מרץ 2024.
<https://eytan.org.il/article/israels-perception-in-turkey>

[2] ש.ס.

[3] נועה לזימי, "על ישראל וארה"ב לגבות מחיר מטורקיה בשל תמיכתה בחמאס", משגב: המכון לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית, ינואר 2024.
<https://www.misgavins.org/lazimi-to-exact-a-price-from-turkey-for-its-support-of-hamas>

[4] "ארדואן גאה: יותר מ-1,000 מחבלי חמאס מטופלים בבתי חולים בטורקיה", ערוץ 7, 13 במאי 2024.
<https://www.inn.co.il/news/637389>

[5] גליה לינדנשטראוס ורמי דניאל, "יחסי טורקיה-ישראל בנקודת מפנה מסוכנת", המכון למחקרי ביטחון לאומי, מבט על, גיליון 1853, מאי 2024.
<https://www.inss.org.il/he/publication/turkey-israel-low>

[6] "After hosting Hamas leader, Erdogan encourages Palestinians to unite against Israel", *The Times of Israel*, April 20, 2024.
<https://www.timesofisrael.com/erdogan-encourages-palestinians-to-unite-against-israel-after-meeting-hamas-leader>

[7] "Türkiye has shown its support to Palestine with over 45,000 tons of aid: President Erdogan", *Anadolu Agency*, April 10, 2024.
<https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkiye-has-shown-its-support-to-palestine-with-over-45-000-tons-of-aid-president-erdogan/3187127>

- Sinan Ciddi, "Turkish Organizations Ready Flotilla to Ignite Tensions With Israel", FDD, April 2024.
<https://www.fdd.org/analysis/2024/04/12/turkish-organizations-ready-flotilla-to-ignite-tensions-with-israel>
- Gaza aid flotilla halted after vessels flag removed, activists say", *Reuters*, [9] April 28, 2024.
<https://www.reuters.com/world/middle-east/gaza-aid-flotilla-halted-after-vessels-flag-removed-activists-say-2024-04-27>
- Turkey's bid to shape Gaza's future faces Arab resistance - report", [10] *i24NEWS*, April 24, 2024.
<https://www.i24news.tv/en/news/middle-east/levant-turkey/artc-turkey-s-bid-to-shape-gaza-influence-faces-arab-resistance-report>
- Report: US rejected proposed plan by PA, Arab nations for Palestinian statehood" [11] *The Times of Israel*, May 3, 2024.
<https://www.timesofisrael.com/report-us-rejected-proposed-plan-by-pa-arab-nations-for-palestinian-statehood>
- [12] "טורקיה: סקירה כלכלית", משרד הכלכלה והתעשייה, יולי 2023, עמ' 4.
- [13] שם, עמ' 8.
- [14] שם.
- [15] דין שמואל אלמס, "לראשונה: שר החוץ הטורקי באיום ישיר על ישראל", גלובס, 8 באפריל 2024.
<https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001475972>
- [16] "טורקיה מתנתקת מישראל" ההחלטה הדרמטית של ארדואן", מעריב, 2 במאי 2024.
<https://www.maariv.co.il/news/politics/Article-1096169>
- [17] נויית זומר ואיתמר אייכנר, "הטורקים נסוגו? יאפשרו למפעלים שכבר עבדו עם ישראל להמשיך במסחר", *ynet*, 9 במאי 2024.
<https://www.ynet.co.il/economy/article/bk77hz5z0>
- [18] אמיתי גזית, "החרם הטורקי הוא רעידת אדמה בענף הבנייה", כלכליסט, 10 באפריל 2024.
<https://www.calcalist.co.il/real-estate/article/rygcu11mga>

[19] פנחס ענברי, "כך טורקיה מגבירה את מעורבותה בירושלים", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, יולי 2018.
<https://jcpa.org.il/article>

[20] יורי ילון, "כך קונה ארדואן את תושבי מזרח ירושלים", ישראל היום, 21 במאי 2018.
<https://www.israelhayom.co.il/interactive/amp/article/557697>

[21] נדב שרגאי, "ההתערבות הטורקית בהר הבית", ישראל היום, 21 ביוני 2017.
<https://www.israelhayom.co.il/article/485137>

[22] אמנון רמון, "הר הבית/אל-אקצא: לקראת אבדן שליטה?: תהליכים ומגמות, 2015-2022", מכון ירושלים למחקרי מדיניות, מרץ 2022, עמ' 70.
https://jerusalem-institute.org.il/wp-content/uploads/2023/01/Pub_594_The-Temple-Mount_HE_2022-1.pdf

[23] שם.

[24] פנחס ענברי, "כך טורקיה מגבירה את מעורבותה בירושלים", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, יולי 2018.
<https://jcpa.org.il/article>

[25] שם.

[26] נדב שרגאי, 'התוכנית: חצי מיליון מערביי ישראל' "להגנת אל-אקצא", ישראל היום, 24 ביוני 2017.
<https://www.israelhayom.co.il/article/485899>

[27] אוהביה שרעבי, המחבל שדקר שוטר בעיר העתיקה וחוסל תייר טורקי, ערוץ 7, 30 באפריל 2024.
<https://www.inn.co.il/news/636096>

[28] עילי רטיג, "שוק ייצוא האנרגיה של ישראל בעקבות המלחמה באוקראינה", מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, מרץ 2023.
<https://besacenter.org/he>

[29] אורנה מזרחי, "המדיניות הישראלית ביחס למשולש היחסים עם יוון וקפריסין", המכון למחקרי ביטחון לאומי, יולי 2020.
https://www.inss.org.il/he/strategi/c_assessment/israels-policy-in-its-triangular-relations-with-greece-and-cyprus

[30] דרור זאבי, "מלחמת הגז של ארדואן", *ynet*, 17 ביולי 2019.
<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5550766,00.html>

[31] גליה לינדנשטראוס, שרה פוייר ואופיר וינטר, "הסכנות הטמונות בהסכם תיחום הגבול הימי בין טורקיה ללוב", המכון למחקרי ביטחון לאומי, **מבט על**, גיליון 1238, דצמבר 2019.

<https://www.inss.org.il/he/publication/the-perils-of-the-turkey-libya-maritime-delimitation-deal>

[32] בני שפינר ושאל חורב, "כך עלולה טורקיה לחסום לישראל את הים התיכון", *ynet*, 23 בדצמבר 2019.

<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5647292,00.html>

[33] אפרים ענבר, ערן לרמן, וחי איתן כהן ינרוג'ק, "תורכיה כאתגר מרכזי לישראל (ושכנותיה) במאה ה-21", מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון, ספטמבר 2020.

<https://jiss.org.il/he/inbar-lerman-yanarocak-turkey-as-a-major-challenge-for-israel>

[34] "Erdogan calls for UN Security Council reform", *Anadolu Agency*, April 4, 2016.

<https://www.aa.com.tr/en/turkey/erdogan-calls-for-un-security-council-reform/552229>

[35] Caroline B. Glick, Obama to the rescue - of Hamas, *The Jerusalem Post*, July 22, 2014.

<https://www.jpost.com/opinion/columnists/obama-to-the-rescue-of-hamas-368508>

[36] אפרים ענבר, ערן לרמן וחי איתן כהן ינרוג'ק, "תורכיה כאתגר מרכזי לישראל (ושכנותיה) במאה ה-21", מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון, ספטמבר 2020.

<https://jiss.org.il/he/inbar-lerman-yanarocak-turkey-as-a-major-challenge-for-israel>

[37] "Turkey vs. ISIS and PKK: A Matter of Distinction", *Bipartisan Policy Center*, July 2016, pp. 2-4.

[38] "Turkey (Turkiye): Major Issues and U.S. Relations", *Congressional Research Service*, 10 August 2023, pp. 19-22.

[39] נטע בר, "טרומפ הטיל סנקציות כלכליות על טורקיה", *ישראל היום*, 17 באוקטובר 2019.

<https://www.israelhayom.co.il/article/698969>

[40] עפרה בנג'ו, "האם תמיכת ישראל בעצמאות כורדיסטן הועילה או הזיקה לכורדים?", מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, נובמבר 2017.
<https://besacenter.org/he>

[41] אלי קלוטשטיין, "המהלך הטורקי שצפוי להסעיר את ארה"ב ולשמח את רוסיה", מקור ראשון, 8 במאי 2024. <https://www.makorrishon.co.il/news/757590>

[42] "תפיסת הביטחון הלאומי של טורקיה", מערכות: בית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא וביטחון לאומי, 28 באוקטובר 2021, עמ' 23-24.

[43] "Erdogan: Let Turkey in EU if you want Sweden in NATO", *DW*, October 7, 2023.
<https://www.dw.com/en/erdogan-let-turkey-in-eu-if-you-want-sweden-in-nato/a-66173053>

[44] Jonathan Spicer, "US envoy sees rapid F-16s sale to Turkey after Sweden NATO bid sign-off", *Reuters*, January 25, 2024.
<https://www.reuters.com/world/us-envoy-sees-rapid-f-16s-sale-turkey-after-sweden-nato-bid-sign-off-2024-01-25>

[45] גליה לינדנשטראוס ורמי דניאל, "יחסי טורקיה-ישראל בנקודת מפנה מסוכנת", המכון למחקרי ביטחון לאומי, מבט על, גיליון 1853, מאי 2024.
<https://www.inss.org.il/he/publication/turkey-israel-low>